

М.М. Габрель¹, М.М. Габрель², М.М. Косьмій²

¹Національний Університет «Львівська політехніка», Україна

²Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», Україна

МЕРИТОЦЕНТРИЧНА МОДЕЛЬ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Обґрунтовано зміни до методологічного інструментарію оновлення Генеральної схеми планування території України. Подана характеристика цього документу, а також аналіз процесів і змін у просторі України. Пропонується на основі обґрунтованої авторами меритоцентричної моделі просторової організації й розвитку України врахувати в оновленому документі. Запропоновані концептуальні положення оновлення Генсхеми та просторового розвитку держави. Стаття написана авторами до російської агресії і війни в Україні. Концептуальні положення меритоцентричності та запропоновані рекомендації можуть бути корисними при обґрунтуванні засад відбудови і розвитку України в нових реаліях.

Ключові слова: Генеральна схема планування території України, меритоцентрична модель, просторова організація, просторовий потенціал.

*Не «інвестиції – бізнес – прибуток»,
а «мудрість – творчість – добробут»
мають бути засадами діяльності соціуму [16].*

Постановка проблеми

Просторове планування є важливим видом діяльності та розвитку сучасного суспільства, обґрунтування стратегій просторової організації й розвитку міст, регіонів та інших територій. Стратегії просторового розвитку для європейських країн є частиною загальної стратегії розвитку Європейського Союзу, закріпленої керівними принципами СЕМАТ і директивами Європарламенту. В резолюції конференції СЕМАТ держави задекларували пріоритетний розвиток функціональних, а не адміністративних регіонів [7]. Увага зосереджується на трьох елементах: територіальних ресурсах і умовах розвитку; інтеграційних заходах і інституційних системах; динамізації механізмів розвитку в зонах, які формують цілісність території. Оновлення документів національного масштабу відбувається, як правило, з визначеною періодичністю або після радикальних змін і трансформацій у державі, наприклад, після адміністративно-територіальних реформ чи входження держав у наднаціональні структури. Зміни у просторову політику держави вносяться під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Головне завдання таких документів – соціально-економічний розвиток і раціональне використання ресурсів, екологічна й безпекова політика та ефективне управління територіями й державою, просторовий розподіл людей і їх діяльності.

Національний рівень у просторовому плануванні України представлений Генеральною схемою

планування території держави [3], що розроблена впродовж 1999–2000 років, і термін дії якої завершився у 2020 р. Принципові політичні й соціально-економічні зміни, які відбулися і продовжуються в державі після розроблення Генсхеми, охопили всі сфери суспільного життя: систему господарювання й форми власності (передусім у земельних відносинах); прийнято низку міжнародних угод; війна в Україні, відбулося переміщення населення й виробничих підприємств із тимчасово непідконтрольних і знищених Росією територій районів, анексія АР Крим тощо. В Україні останніми роками реалізується адміністративно-територіальна реформа, яка вимагає системного оновлення планувальної й містобудівної документації всіх територіальних рівнів, у т.ч. держави. Із затвердженням меж територіальних громад, внесенням змін до Конституції України і законів, а також низки нормативно-регулятивних і містобудівних документів завершується основний етап реформи.

Хоч дія Генеральної схеми планування території України пролонгована, і вона залишається чинною, назріла гостра потреба її нової розробки. Оновлення документа такого масштабу вимагає змін теоретичного й методологічного інструментарію. Держава повинна знайти власну ефективну модель просторового розвитку, визначити інструменти та механізми її реалізації. Автори пропонують меритоцентричну модель, яка базується на знаннях і нових цінностях, це стає особливо актуальним у післявоєнний період відбудови зруйнованих міст і містечок,

їх інфраструктури, нових політичних і соціально-економічних умов у державі.

Метою статті є обґрунтування меритоцентричної моделі просторового розвитку держави, змін і доповнень до методологічного інструментарію оновлення Генеральної схеми планування території України. У зв'язку з цим постала низка завдань: об'єктивної оцінки й визначення перспективності новітніх ресурсів, що з'являються; оцінки нематеріальних цінностей і використання нових знань із різних предметних сфер для задач обґрунтування проектних рішень; пошуку шляхів активізації діяльності значної частини суспільства у новій системі знань і цінностей.

Виклад основного матеріалу

Уточнення понять, аналіз існуючих досліджень та оцінка ефективності реалізації Генеральної схеми України. Меритокентризм – концепція, в основі якої міститься розуміння важливості знань і цінностей як блага й умови життєдіяльності людини в майбутньому. Це усвідомлення, що безпечне існування й розвиток людства можливі лише за умови розвитку й ефективного використання знань та формування нової системи соціальних цінностей. Сказане стосується і проблем просторової організації й розвитку середовища життєдіяльності соціуму.

Просторова організація – це структурно-параметричне і просторо-часове впорядкування й узгодження елементів і зв'язків простору, що забезпечує ефективність використання його потенціалу та розвиток територіальних систем [2, с. 17].

Просторовий потенціал – ресурсні характеристики простору, які можна використати для ефективного й гармонійного його розвитку.

Розвиток системи – якісні перетворення матеріальної основи, структури, організації й функцій системи під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Головна мета просторового розвитку держави – гармонійний розвиток людини і природи в умовах сьогодення й майбутнього.

Районне розпланування – триєдиний процес прогнозування, наукового обґрунтування та втілення ефективного рішення просторової організації і розвитку держави (області, регіону).

Аналіз досліджень порушеної проблематики розділено в три групи: 1) геополітичних процесів і викликів сьогодення, їх прояв на простір держави; 2) феномену просторової децентралізації; 3) урбаністики й територіального (просторового) розпланування.

1) Геополітичні процеси та ідеї сьогодення. Феномен меритокентричності. На формування теоретичних основ просторового розпланування та

урбаністичного проектування великих територіальних систем в умовах глобальних викликів впливають дослідження представників філософської науки як минулого [10, 25, 36], так і сучасності [24, 29, 33]; теоретичні концепції трансформації суспільства, ідеї суспільств майбутнього. Американський дослідник і футуролог Е. Тoffler [35], сформулювавши теоретичні основи переходу до цивілізації «третьої хвилі» – «суперіндустріального» («постіндустріального») суспільства, констатує втрату ролі соціальних інституцій суспільства (виробництво, сім'я, політичні партії), зміну напрямів наукової думки, прискорення соціальних і технологічних процесів та поступове поглинання сучасного суспільства кризою цінностей. «Третя хвиля» розвитку цивілізації руйнує принципи індустріальної економіки (стандартизації, централізації, спеціалізації, синхронізації, кластеризації, концентрації і максималізації), з'являються нові можливості споживання, формуються інші цінності окремої людини й суспільства загалом, а також інші типи поведінки й гуманізації суспільства.

Меритократія («влада достойних», здібних і знаючих людей) – принцип управління, згідно з яким керівні посади повинні займати найздібніші люди, незалежно від соціального походження й економічного стану. Термін уперше використав у негативному значенні М. Joung при описі футуристичного суспільства, де соціальна позиція визначалась коефіцієнтом інтелекту [38]. Згодом D. Bell [18] подає позитивне трактування цього поняття – як системи, що може усунути бюрократію та покращити соціальну структуру суспільства. Схожих поглядів дотримувався у західній соціології й З. Бжезінський [1]. Важливу роль в осмисленні феномену меритокентричності відіграли також теорії глобального розвитку, закладені В. Вернадським [10], ідея ноосфери Землі як сфери розуму. Поширеною є думка, що Китай у деякі періоди своєї історії був близьким до меритократичної системи, а США переконані, що принципи меритократії у них є реальністю. Американська мрія пов'язує досягнення людини від здібностей, працьовитості й моральних якостей. Водночас не враховується важливість спадщини, соціально-культурних відносин і переваг, мінливості ринку праці, можливості доступу до освіти тощо.

Ту чи іншу епоху, за деякими тлумаченнями [22, 28, 37], визначають основні джерела енергії, технології та засоби обміну інформацією. Так, епоха середньовіччя дала початок епосі відродження після винайдення друку (обмін інформацією) й розвитку нових технологій (перехід – зміни систем захисту й ведення війни) і ресурсних економік. В історії змінювались ресурси: від фізичної сили людини

через викопні енергоносії до нових ресурсів сьогодення – знань і інформації. Традиційна на сьогодні ресурсна модель економіки зазнає фіаско.

2) *Просторова децентралізація* – це в економічному сенсі перенесення повноважень і відповідальності за державні видатки й доходи від центрального уряду на нижчі рівні влади; в адміністративно-правовому – передача на місцевий рівень якомога більше автономії й повноважень центральної влади. Т. Figman [19] вважає децентралізацію процесом або сукупністю реформ. D. Rondinelli та ін. [31] стверджують, що децентралізація розглядається як інструмент демократизації, підвищення адміністративної й фінансової ефективності, а також розвитку ринку. Ширша автономія може заохочувати органи місцевого самоврядування й громади пропонувати власні ініціативи та заходи стимулювання економічного зростання, включаючи залучення інвестицій. На думку R. Seymour і S. Turner [32], адміністративно-територіальні зміни в багатьох країнах, що розвиваються, є ефективною стратегією зменшення бідності.

Виділяються дві основні групи чинників децентралізації: соціально-економічні – неспроможність центрального уряду керувати розвитком територіальних спільнот; політичні – провали й недопрацювання центральної влади в практиці щодо сприяння розвитку територіальних громад. У сучасних умовах доцільно говорити про тенденцію глобальної децентралізації, яка поширюється на всі сфери життя й діяльності населення.

3) *Просторове планування великих територіальних об'єктів*. Й. Шумпетер [34] вважає «рушійною силою» розвитку територій винаходи й інновації, які змінюють структуру господарки та наповнюють її новим змістом. J. Jacobs [23] вказує на важливість виміру «людина» та соціальну різноманітність як джерело інновацій і розвитку територій і держав. Розвинулись теорії людського (зосередження на індивідуалізмі окремих членів спільноти) та суспільного (у зв'язках і відносинах) капіталу [37]. E. Reinert [30, с. 67–68] виділяє два типи економічної діяльності: Шумпетеровий, у якому постійні інновації сприяють добробуту і розвитку, та Мальтусові – утримують прожитковий мінімум, виснажуючи ресурси і створюючи низьку додану вартість. Таким чином, поява фундаментальних понять про соціальний і людський капітал, інноваційність і креативність, а також нематеріальне в просторовому розвитку просторових систем змінює траєкторію руху людства – від ресурсозалежності до інноваційної діяльності.

H. Daly [20] вказує на проживання людства в межах «повного» світу (все знаходиться в обмеженій кількості). Розвиток систем ототожнюється не з капіталом, а з фізичними межами (середовищними,

екологічними). Фінансовий капітал не є заміником природного капіталу: природні ресурси в більшості відносяться до вичерпних і невідновлюваних, а технології, інновації і фінанси не спроможні створити природний капітал (стосується передусім земельних ресурсів). На думку авторів, цю теорію доцільно доповнити поняттям моральних меж і морального імперативу.

В урбаністиці України вивченням трансформацій і просторовим розвитком великих територіальних систем, дослідженням містобудівних процесів у населених пунктах сьогодні займаються: М. Габрель [2, с. 6], В. Нудельман [11], М. Дьомін [5, с. 6], А. Плешкановська [12], О. Гнатюк, А. Мельничук [4], А. та С. Мазур [8], К. та Н. Мезенцеви, Я. Олійник [17]. Законодавча база у сфері територіального планування й містобудування України в останнє десятиліття не зазнала суттєвих змін [13–15]. Конфлікти навколо землегосподарювання й будівництва в Україні слугують ознакою кризи моделі управління простором, а ситуація нагадує хаотичну й безсистемну діяльність у цій сфері.

Система територіального планування та містобудівного проектування в радянській Україні базувалась на загальнонародній власності та плановій економіці, мала чітко визначену ієрархію (державного, регіонального та місцевого рівня), розподіл повноважень та відповідальності. Домінуюча роль у цьому процесі належала державі – відбувався централізований контроль над містобудівними процесами.

Реформи наприкінці ХХ ст. мали несистемний характер і спричинили низку патологій у просторі міст і держави. Вони були обумовлені різними причинами, зокрема: 1) веденням на початку ХХІ ст. «Містобудівного обґрунтування» як документу, який не брав до уваги наявну містобудівну документацію, але дозволяв видавати містобудівні умови й обмеження (рішення на будівництво), що привело до порушень та ігнорування ще діючих генпланів міст; 2) введенням у містобудівну документацію «зонінгу» як функціонально-правового зонування території поселень, що мав узгоджувати на правовому рівні містобудівне, земельне та архітектурне проектування, сприяти врахуванню містобудівних умов в обґрунтуванні архітектурних рішень, проте насправді посилив конфлікти між цими видами діяльності; 3) трактування землі й будівлі (нерухомості), яка на ній розташована, як різних об'єктів за власністю, реєстрацією тощо, що поглибило розрив між містобудівними й земле-впорядкованими питаннями, обумовило просторові конфлікти в містах та на території.

На сьогодні в просторовому плануванні України збережено без змін рівні державний (Генеральна схема), регіональний (проекти великих

територій – рекреаційних зон, прикордонних територій тощо), залишилися схеми планування територій областей. Ліквідовано проекти планування територій адміністративних районів, втрачено «агломераційне» проектування, перенесено основний акцент на локальний рівень (територіальної громади). Головним у просторовому плануванні й містобудівному проектуванні став «Комплексний план просторового розвитку громади», що розробляється на основі «Концепції інтегрованого розвитку громади». На нижчому рівні розробляються генеральні плани поселень та ДПТ (детальні плани територій), на основі яких видаються містобудівні умови й обмеження. Зберігаються проблеми: 1) ДПТ досі роблять на незначні частини територій і вони не створюють системної цілісності, вносять хаос у просторову структуру поселень; 2) збережена практика, коли документи нижчого рівня ігнорують вимоги або й вносять зміни в документи вищого рівня; 3) не розвивається регіональне й агломераційне планування; 4) ігноруються нормативи, стандарти й вимоги до загосподарювання та забудови територій; 5) відсутні ефективні інституційні механізми розвитку просторового планування в державі загалом.

Охарактеризовано систему просторового планування в європейських країнах [27], розкрито корисність застосування досвіду для практики України. Містобудівне проектування та просторове планування в Україні, його реформування відбувається, на думку авторів, з наслідуванням практики Польщі. Розробка документів включає «Концепція інтегрованого розвитку територіальних громад», «Детальний план територій», які близькі за своєю суттю до використовуваних у Польщі документів: «Студіум» – дослідження умов та визначення напрямів просторового розвитку, «Місцевий план» – на його основі видаються «Умови забудови». Аналіз реформування та складеної в Україні системи просторового планування вказує на використання також досвіду Росії (яка, відповідно, опирається на досвід Німеччини, особливо в частині децентралізації й просторового планування на локальному рівні) [6]. Це стосується підміни понять – генплан на мастерплан. Така підміна вигідна для зловживань у містобудівній сфері, оскільки дозволяє відкинути генплан (трактуючи його як застарілий документ) з усією системою правових і нормативних вимог, та перейти до «мастерплану», який в Україні немає жодного правового супроводу.

Існуючі моделі просторової організації й розвитку великих територіальних систем та України в цілому на сьогодні є неефективними. Так: 1) функціонально-економічна модель, яка включала розробку техніко-економічних обґрунтувань чи концепцій, була ефективною для умов державної власності й планового ведення народного господарства; 2) модель

розширеної участі громади та його протиставлення вольовим рішенням влади і олігархії теж не демонструє в Україні ефективності; 3) інституціоналізм як напрям, що вважає інституції (сім'ю, партії тощо) основою розгляду і вирішення проблем суспільства і держави, на практиці підміняє аналіз об'єктивних процесів і законів описом інституційних взаємовідносин. Він є скомпрометованим побудовою «розвинутого комунізму» в минулому та практикою пострадянських «трансформацій». Агресивний напад РФ на Україну та війна стали точкою переходу від «російсько-радянського середньовіччя» до модерного часу, тож ключова ідея Генеральної схеми просторової організації й розвитку України полягатиме в її розробці з «чистого аркуша». Потрібна нова модель просторового розвитку держави, на побудову якої й зорієнтована публікація.

Генеральна схема планування територій України – містобудівна документація, яка визначає концептуальні рішення розпланування й використання територій країни. Головна її мета полягає у встановленні державних пріоритетів щодо раціональних видів і режимів використання територій країни з урахуванням соціально-економічних потреб, екологічних обмежень, ресурсних можливостей та регіональних відмінностей. Схема трактується передусім як територіальний документ, хоч на практиці зорієнтована на значно ширші цілі. Це основа для розроблення документації з просторового планування на регіональному й нижчих рівнях, визначення стратегічних напрямів розвитку системи розселення, транспортної інфраструктури, господарського комплексу та інших сфер на різних ієрархічних рівнях. Матеріали Генсхеми було використано при розробленні схем планування територій АР Крим та окремих адміністративних областей, транскордонних регіонів, проектів планування сільських районів та генеральних планів міст. У Генсхемі викладені позитивні передумови, використання просторового потенціалу держави, а саме: вигідне геополітичне положення країни в центрі Європи; значні запаси різноманітних мінеральних ресурсів; природно-кліматичні умови, сприятливі для життєдіяльності людини; якісний стан та висока біопродуктивність земельних угідь; наявність висококваліфікованих трудових ресурсів; багатогалузева виробнича база; розвинута мережа населених пунктів, у т.ч. міського розселення; розвинутість транспортно-комунікаційної інфраструктури. Поряд з цим визначені проблеми, які ускладнюють використання потенціалу України та її регіонів: несприятлива демографічна ситуація в країні; низьке водозабезпечення окремих регіонів поряд з надмірною водоемністю економіки; деформована структура економічного комплексу; наявність територій з порушеною екологічною рівновагою як

ареалів потенційної загрози здоров'ю й життю населення та інші. Визначено співвідношення сприятливих умов, обмежень і проблемних ситуацій. Отримані результати розкривають реальні можливості просторового розвитку України, які й наведені в діючій Генеральній схемі.

Для оцінки ефективності реалізації Генсхеми були обґрунтовані базові показники моніторингу. Проте такий моніторинг проводився лише протягом перших трьох років після затвердження Генсхеми. Відповідно, критеріями оцінки реалізації цього документа нами вибрано: ефективність, екологічність, комфортність, безпечність. Аналіз реалізації положень Генеральної схеми та оцінка за системою цих критеріїв вказує на її малоефективне використання й недотримання вимог і рішень, закладених у цьому документі. Однією з причин такої ситуації вважаємо недоступність Генеральної схеми для вільного доступу, існування документів протягом тривалого періоду лише в паперовому вигляді (графічні матеріали опубліковані в растровому форматі на офіційних веб-сайтах міністерства через 13 років після розробки документу). Іншим недоліком є «інертність» Генсхеми – внесення будь-яких змін до її рішень можливе виключно при прийнятті відповідного законодавчого акту. Ряд змін, які відбулися в останні роки в Україні, на жаль, не можна назвати трансформаціями, оскільки вони не носять системного характеру. Охопивши всі сфери суспільства, вони не знайшли відображення в Генсхемі. Має місце й свідоме ігнорування рішень, закладених у цьому документі, зі сторони відповідальних осіб.

Методологічні основи меритоцентричної моделі просторового розвитку держави. Меритоцентричний підхід використовується нами в контексті задач просторового планування великих територіальних об'єктів (держави). Він відрізняється від функціонально-економічного; розширеної участі громади; інституційного та інших, які різною мірою використовуються в практиці просторового планування та урбаністичного проектування в Україні. В основу осмислення феномену меритоцентричності для просторового розвитку України покладено два положення – меритос та центризм. Меритос у буквальному розумінні означає гідний, достойний і пов'язаний із поняттям меритократії [9]. Центризм трактується в урбаністиці не як компромісне (середнє) положення, а як те, що знаходиться в центрі системи та є основою обґрунтування рішень її розвитку. Термін меритоцентризм не використовується широко в урбаністиці та просторовому плануванні й трактується авторами як система знань, понять нематеріального і морально-етичного змісту, що пов'язані з гідністю та системою цінностей особи, її відношення до себе та відносин у

суспільстві. Це не пріоритет інтелектуальних еліт у державі та управлінні нею; це підхід до просторової організації і розвитку урбанізованих систем, який базується на знаннях, нових цінностях, нематеріальному й унікальності простору держави (її геополітичної ролі, розташування, історії тощо).

Ідея меритоцентризму пов'язана також із логоцентризмом (логос – це слово, думка, розум, закон). Гегель трактував логос як ідею, вважаючи її абсолютном. У християнстві та східних філософіях логос пов'язаний з ідеєю божественного. В основу побудови меритоцентричної моделі просторового розвитку держави покладено напрацювання відомого американського вченого Т. Parsons, який зазначає, що цінності – найвищі принципи, які виробляє будь-яка соціальна система для збереження своєї єдності й цілісності, забезпечення саморегуляції й консенсусу як у різних підсистемах, так і в системі в цілому [28]. Використано також обґрунтовану одним із авторів модель п'ятивимірного простору, яка дозволяє впорядкувати показники й характеристики стану системи, здійснити її оцінку й обґрунтування шляхів розвитку на методологічній платформі системного підходу [2, с. 50–85]. Суть підходу полягає у виділенні елементів містобудівного простору та їх взаємодій для пошуку сумісності й узгодженості характеристик в обґрунтуванні рішень. Модель простору держави включає виміри: «людина L – функція F – умови U – геометрія G – час T ».

У людському вимірі L виділимо такі складові: кількість населення, духовність, культура, потреби, цінності, соціальний потенціал. Певні потреби, властиві кожній людині чи суспільній групі, є функціональними характеристиками. У функціональному вимірі F розрізняють внутрішні й зовнішні функції, а також функції узгодження. Внутрішні функції держави стосуються задоволення потреб його мешканців; зовнішні пов'язані з профільними функціями та роллю держави у наднаціональному рівні; функції узгодження відносяться до управління й координації процесів. *Вимір умов U* характеризує наявні ресурси життєдіяльності й розвитку: природні, територіальні, фінансові, політико-правові, а також якість природних ресурсів і краєвидів, територіальні резерви, обмеження й вимоги щодо загосподарування і забудови. *Геометричний вимір G* характеризується геополітичним положенням, розташуванням елементів у системі, територіальними ознаками (конфігурацією, розмірністю, структурним розплануванням), зв'язками з надсистемою та формою структури. *Часовий вимір T* враховує історичне минуле, сучасність і перспективи розвитку держави, а також вікові характеристики наявних об'єктів, їх функціонування та тривалість реалізації проектів; стан і якість середовища, історичний потенціал тощо. Подвійні взаємодії вимірів відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Подвійні взаємодії вимірів простору держави

Чинник	Людина L	Функція F	Умови U	Геометрія G	Час T
Людина L	кількість населення духовність і культура суспільний потенціал	економічна діяльність; гуманітарна політика; інформаційна політика; функціональна доступність	рівень життя; екологічна безпека; криміногенна безпека	територіальна структура; щільність населення; відстані в системі зв'язків	часові пріоритети; динаміка чисельності населення; перспективи суспільного розвитку
Функція F	ефективність функцій; їх трудомісткість; зайнятість населення; економічна спроможність населення	ефективність економіки; підтримка підприємств державою; зовнішньоекономічні зв'язки	конкурентоспроможність; інвестиційна привабливість; технологічні умови	функціональна структура території; ступінь освоєння земель; структура площ	розвиток виробництва; розвиток інфраструктури; продуктивність функцій
Умови U	умови проживання; ресурсні можливості; рівень соціальних виплат; політико-правові умови	інвестиційний потенціал; ресурсна залежність функцій; технологічні впливи на довкілля	якість природних ресурсів; територіальні резерви; вимоги та обмеження	заповідні території рекреаційні зони; забруднені території	динаміка умов; інтенсивність споживання; відновлення природних ресурсів
Геометрія G	освоєність територій; масштаб територій	протяжність магістральних сполучень; щільність функцій; функціональна структура територій	протяжність кордонів; території особливого режиму; розподіл умов на території	структура форми; розвиток розпланування; зв'язки з надсистемою	динаміка функцій на території; динаміка розвитку мереж; динаміка територіальних змін
Час T	соціальна стабільність; соціальна структура; міграції	функціональна стабільність; динаміка функцій; їх сезонність	стабільність умов; збереженість середовища	територіальна стабільність; розвиток мереж; зміна структури	стан середовища; історичний потенціал; динаміка розвитку територій

Стисло охарактеризуємо три-, чотири- та п'яти-вимірні поєднання складових простору держави. *Потрійні поєднання вимірів* розширюють можливості аналізу просторових ситуацій та діяльності. Оскільки саме людська діяльність найчастіше є причиною просторових ефектів і проблемних ситуацій у просторі, детально розглянемо потрійні поєднання, де однією зі складових виступає людина. *Взаємодія вимірів $L-F-U$* характеризує умови й ресурси забезпечення функціональних потреб людей, ефективність функціонального використання потенціалу, а також сумісність функцій і умов, безпечність життєдіяльності. Важливими є вимоги ефективного функціонального використання місцевих умов; відповідності корисності функцій та їх шкідливих наслідків; дотримання вимог щодо сумісності функцій і умов життєдіяльності. *Поєднання*

векторів $L-U-G$ окреслює характеристики стану умов, людських і територіальних ресурсів, характеризує можливості щодо забезпечення потреб населення. Це поєднання вимірів може характеризувати умови проживання людей у певних зонах, протяжність шляхів переміщення людей, транзитний потенціал території, вантажні й пасажирські потоки. Слід забезпечити узгодженість цих поєднань: життєдіяльності людей у певних зонах; вдосконалення інфраструктури перевезень; ефективного використання транзитного потенціалу. *Взаємодія $L-U-T$* розкриває вплив людини на зміну просторових умов у часі. Її можна охарактеризувати показниками інтенсивності використання й відновлення ресурсного потенціалу, динамікою умов життєдіяльності. Необхідно забезпечити збалансоване використання і відновлення потенціалу; контрольованість змін умов

життєдіяльності; стабільність умов для інвестування.

Чотири вимірні поєднання передбачають фіксацію одного з вимірів п'яти вимірного простору. Фіксація функцій окреслює аналіз наявного потенціалу та його оцінку, аналіз окремих завдань організації простору, моніторинг стану природних і екологічних процесів. При фіксації умов оцінюємо динаміку функціональної організації території держави та його зовнішні зв'язки, формулюються завдання «типового» проектування. Фіксуючи вимір часу, даємо оцінку унікальності простору, виділяємо проблеми й задачі аналізу та оцінки стану на певний момент часу. При фіксації геометричного виміру дається оцінка стану території і територіальних ресурсів, наявних процесів і тенденцій для формулювання цілей і завдань розвитку держави. У повноті характеристик простору (їх п'яти вимірності) реалізуються його інтегральні властивості, включаючи показники корисності, економічності та екологічності простору, тобто соціально-еколого-економічної ефективності держави.

Меритоцентрична модель розвитку просторових систем передбачає просторовий розвиток держави на основі системних ідей і нових знань, пріоритету нових цінностей, інновацій і новітніх технологій (рис. 1). Це модель гармонізації просторової системи держави як підвищення узгодженості вимірів простору. Досягнення гармонійності повинно здійснюватись шляхом підвищення ефективності використання просторового потенціалу за рахунок зниження ресурсомісткості, збільшення корисності, зменшення шкідливих впливів у довкілля. Використання людського, функціонального, ресурсного, геометричного і часового потенціалів різняться на різних територіях. Ідеалізований простір держави має вигляд правильного симетричного політопа (відшліфованого і відкаліброваного кристала інформації і знань), і в граничному значенні дорівнює одиниці. Реальні показники використання простору менші від одиниці й форма політопа zdeформована. Розвиток просторової системи держави на основі меритоцентричного підходу включає: 1) фіксацію й аналіз просторової ситуації, виявлення суперечностей (деформацій); 2) формування певного ідеалу гармонійної системи як мети розвитку системи; 3) обґрунтування системи показників та критеріїв оцінки, які в нових умовах стають вирішальними для визначення майбутнього й характеризують процеси в державі; 4) визначення шляхів усунення суперечностей та досягнення мети залежно від існуючої просторової ситуації. Результат досягається шляхом збільшення коефіцієнта використання просторового потенціалу, підвищення наукоємності й ролі знань, а також інформаційної складової в обґрунтуванні їх організації і розвитку. Мерито-

центрична модель поширюється на системи різного ієрархічного рівня держави та різні складові їх розвитку. Відповідно, йдеться про побудову множини моделей, які розкривають різні грані просторової реальності. Індекс просторової гармонійності системи є спорідненим з індексами людського розвитку, але суттєво його доповнює використанням ресурсного, функціонального, історичного та геометричного потенціалів. Для меритоцентричної моделі важливі нематеріальні цінності та якісні ситуації й обґрунтування розвитку системи.

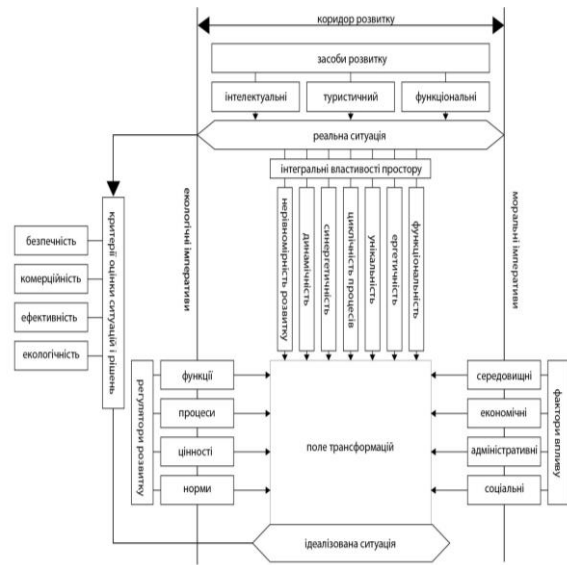

Рис. 1. Меритоцентрична модель просторової організації й розвитку України

Умови, процеси та явища в просторі України. Принципове значення для оцінки простору держави має система показників і спосіб збирання вихідних даних. Показники відповідали вимогам: бути безпосередніми й мати відповідний вимір; зміни показника повинні вказувати на погіршення / покращення аналізованого явища; показник має мати стимуляційний / дестимуляційний характер і бажано, щоб його залежність була лінійною. Нами виділено групу з 73-х показників, які характеризують взаємодії основних вимірів простору. Джерелом послужили статистичні збірники України, проектні матеріали, стратегії й програми розвитку регіонів і держави, а також розраховані нами показники вимірів і їх взаємодій у просторі, що класифікуються за однорідними властивостями. Це дозволило виділити інтегральні характеристики просторової ситуації для обґрунтування меритоцентричних засад просторового розвитку держави. Йдеться про сім властивостей простору: функціональність (у т.ч. щодо забезпечення ціннісних потреб), ергетичність, унікальність, динамічність, циклічність процесів, синергетичність (взаємозв'язаність), нерівномірність (поліосність розвитку). В найбільш

узагальнений спосіб оцінку просторової ситуації розкривають групи показників комфортності, ефективності, екологічності, що об'єднані в інтегральний критерій соціально-еколого-економічної ефективності.

1. *Геополітичні умови* включають аналіз: а) дихотомій (матеріальне – нематеріальне в розвитку; універсалізм – індивідуалізм; регульованість – самоорганізація і вільний ринок; індустріалізація – деіндустріалізація; тоталітаризм – демократія; віра – невірство; інтеграція – диференціація; стрибок – еволюція; відкритість – закритість систем); б) новітніх викликів і чинників впливу (геополітична розбалансованість; провал глобального управління й глобального лідерства; популізм; інформаційні фальсифікації; корупція та поглиблення соціальної диференціації, зменшення справедливості й співпраці).

В Україні поглиблюються й загострюються кризи всіх сфер життя соціуму, що відповідає кризам «глобальних масштабів». Геополітичні ідеї, закладені століття тому, розвинулись і трансформувались у реалії: зменшення народонаселення і гальмування демографічного росту; зміцнення позицій крупного капіталу; деіндустріалізації економіки, стрімкого розвитку нових технологій і формування «постіндустріального» суспільства; «цифрізації» всіх сфер життя суспільства; зростання космополітизму й руйнування релігійних цінностей; відмови держав від національних суверенітетів; утворення наддержавного уряду для управління цією структурою та ін. Нові умови прискорюють і посилюють роз'єднання між центрами цивілізацій; поширення страху людей перед контролем і спостереженнями; зростання привабливості «політики благополуччя»; посилення побутового націоналізму та страху перед мігрантами; глобального розширення присутності в комп'ютерних мережах; збільшення спекулятивного капіталу та домінування крупних фінансових фірм; погіршення екологічної ситуації в глобальному масштабі; зростання світового боргу; панування засобів масової інформації над свідомістю людей тощо.

Глобальні процеси і зміни обумовлюють три загальносвітові тренди, які слід враховувати в обґрунтуванні просторового розвитку України: 1) взаємозалежності – сьогоdnішній світ є світом глибинних системних зв'язків, які створюють не лише позитивні ефекти від взаємодій, а й посилення негативів; 2) динамізації, що проявляється у швидкості процесів – глобальних потрясінь, кризах, нових технологіях, фінансових оборудках, обміні інформації; зміні систем управління і прийняття рішень (більше інформації й менше часу на прийняття обґрунтованого рішення); 3) ускладнення, що визначається збільшенням обсягу інформації й кількості компонентів у системі; збільшенням зв'язків і відносин; ефектом нелінійності та поганої

прогнозованості, коли зміна якогось елемента може привести до несподіваних ефектів.

Україна геополітично знаходиться на високому рівні важливостей: положення її вигідне й водночас складне; це одна з найбільших держав Європи – площа 603,7 тис. кв. км; розташована приблизно на однакових відстанях від позаєвропейських центрів світової політики (Вашингтон і Токіо), відносно близько до «столиць Європи» і до столиць сусідніх держав. Чисельність населення України істотно скорочується: у 1993 р. – 52,244 млн осіб та, за даними ООН, у 2020 р. — 43,733 млн осіб разом із АР Крим (після війни слід провести перепис населення в державі у зв'язку з великою кількістю переселенців та значними втратами). За рівнем централізації й концентрації промислового виробництва Україна на початку 1990-х займала лідируючі позиції в світі, істотно перевершуючи всі постсоціалістичні країни. Знаходячись на перетині Центральної і Східної Європи, її територією здійснюються масові перевезення, обсяг яких протягом останніх десяти років скорочується – як вантажних, так і пасажирських. Особливого політичного значення набуває зміцнення державного суверенітету, а також спорудження відповідних оборонних систем і об'єктів, особливо з урахуванням воєнних дій на Сході України, що розпочались у 2014 р., та завершуючи нинішньою війною й руйнацією РФ критичної інфраструктури України. У просторовому розвитку держави слід обґрунтувати нову філософсько-світоглядну платформу: гармонійного розвитку; часткового відходу від засад глобалізму, розкриття індивідуалізму й унікальності системи; нових ідей і постіндустріалізму, діджиталізації та нового урбанізму.

2. *Соціально-духовні процеси* включають: соціальні умови, відносини, потреби; демографічні процеси; цінності, ідентичність, національний солідаризм; психологію, ментальність. Причинами й джерелами розвитку вважаються потреби населення та цінності. Ще Max Weber [26] наголошував: цінності є фундаментом мотивації поведінки людей, основою цілісності соціальної системи. У багатьох країнах створено умови високого рівня задоволення основних потреб, та прийшло розуміння, що шляхом задоволення потреб неможливо пізнати сенс життя. Як підтверджує історія розвитку світових цивілізацій, саме зміна цінностей обумовлює нові ознаки й нові форми життя і діяльності людей та організації простору їх екзистенції. Цінність у нашому значенні – це ідеали, узагальнені уявлення про блага як щось стабільно значуще.

Відбувається зміна цінностей – усе мало цінність у контексті минулого, а нині цінність визначається з позицій майбутнього. Наприклад, власник знань програє тому, хто здатний

продувати щось нове, – проте не слід протиставляти знання і креативність, а для ефективності систем у нинішньому часі потрібно дивитись у майбутнє. Суспільство, в якому не досягнуто консенсусу відносно того, що вважати цінністю, а що – ні, не може розглядатися як стабільна система. Цінності є також джерелом суперечностей, нестабільності, катаклізмів, потрясінь. Людина минулого жила в тісних зв'язках з природою і її господарські заняття й світогляд єдналися з явищами природи. З такою системою цінностей українці програвали в минулому. Сьогодні слід перетворити її в позитив, а відповідно, і розвиток національного простору має базуватись на моральній системі цінностей; слід подолати надмірність землеекономічного мислення та розвивати мислення урбаністичне.

У суспільних відносинах сучасним українцям властива часткова втрата національних цінностей і духовності, а також віри в справедливість і закон. Особливістю такої ситуації, як і формування української нації, є тривалий період бездержавності та панування тоталітарних режимів. Сучасне українське суспільство є прикладом кризи системи цінностей: орієнтири й цінності попереднього історичного періоду відійшли в минуле, нові не набули усталеності, часто лише декларуються; існує ціннісний нігілізм значної частини суспільства; розширення потреб і споживання не супроводжується створенням умов для підвищення соціальних і духовних цінностей, які підміняються матеріальним. Змінила ситуацію війна – зростає консолідація населення навколо національних цінностей та викристалізовується політична нація в Україні.

Пріоритетними основами сучасного українського суспільства повинні стати знання і цінності, які б поєднали поліетнічну спільноту: громадські права й свободи, спільність громадянської позиції щодо розвитку держави і суспільства, толерантність до усіх його частин, повага до нації і рівність усіх національностей. Первинним є формування духовних цінностей, а також гармонійне поєднання наукової, мистецької й політичної діяльності на засадах загальнолюдських цінностей. Вони повинні стати чинником суспільного прогресу та національної консолідації. Пріоритети, які пов'язуються з ергатичністю (поведінкою) як здатністю системи реагувати на зміни, мають бути покладені в основу концепції просторового розвитку держави.

3. *Господарські умови та діяльність* зосереджуються навколо: а) загальноекономічних засад функціонування економічної системи; б) соціальної відповідальності бізнесу, повноважень і участі держави; в) олігархічності й механізмів отримання прибутків, використання й розподілу багатств. Фінансово-банківський тип економіки, сформований

наприкінці ХХ ст., перебуває в суперечливих відносинах з новою економікою.

В Україні проявляється ланцюг структурних криз. За новітній період своєї незалежності держава пережила їх дві: перша належить до 1990-х рр. і була викликана процесами постсоціалістичної трансформації після виходу країни зі складу колишнього СРСР (у посткризовий період з початку 2000-х рр.); друга – це світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр., притаманна ринковому типу економіки, до якої Україна виявилася не підготовленою (українська господарська система стала низькопродуктивною, енергозатратною, слабодиверсифікованою, неконкурентною, залежною від монопольних зовнішніх джерел сировини й енергії). З 2014 р. у зв'язку з подіями на Сході Україна потерпає від нової кризи й класифікується міжнародними рейтинговими агентствами як країна «переддефолтного» стану, що посилюється війною з Росією 2022 р.

Стосовно виділених умов і чинників особливого аналізу потребує явище олігархічності, оскільки відбувається формування олігархічної економіки й олігархічної форми управління державою зі своїми наслідками й проблемами. За даними Forbes (2020 р.) до списку доларових мільярдерів світу потрапило шість громадян України. Однак практично немає національно свідомих олігархів – «неукраїнці» (в політичному значенні) працюють в Україні виключно на власний бізнес-інтерес. Господарська діяльність і умови України вказують на неоднорідність (нерівномірність) – виділяються чотири регіональні групи: Донецька, Дніпропетровська, Київська і Харківська, і це також вимагає ґрунтовного врахування. Постає питання технологічної сингулярності (окремішності) в просторовому розвитку держави: безліч різноманітної інформації, невизначеність і непрогнозовані чинники роблять соціально-економічні прогнози та розрахунок економічних перспектив на сьогодні недоцільними (погано прогнозований вільний ринок, нові валюти, нові умови й загрози – техногенні та біологічні, зменшення кількості та об'єктивності вимірних критеріїв тощо). Відкидається те, що ґрунтувалося на людському авторитеті, у т.ч. експерти, а експертні методи стають малоактуальними. Експерт завжди проявляє суб'єктивність і може бути заангажованим, а система обґрунтування повинна пропонувати ефективні рішення. Для України важливо знайти оптимальні поєднання урбанізованої й аграрної підсистем, не допустити паразитування однієї над іншою, розкрити і врахувати неоднорідність умов і господарської діяльності, визначити шлях соціально-економічного розвитку країни та ефективні траєкторії (стабільного приросту ефективності).

4. *Природно-ресурсний потенціал та екологічний стан* держави розглянуто через такі характеристики: ресурсний потенціал та його використання; невідновлювані ресурси; ємність території; виклики й загрози (продовольча безпека, екологічні проблеми). Просторовий розвиток України зорієнтований на задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб населення; раціональне й екологічно-безпечне господарювання і високоефективне використання природних ресурсів; підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення, покращення якості довкілля та примноження природного потенціалу.

Фундаментальним положенням тут є унікальність простору. Аналіз просторово-ресурсної структури та природного багатства України дає підстави стверджувати: 1) практично кожний регіон держави має ключові складові природних багатств, що вказує на потенційні можливості щодо створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки; 2) характер просторового зосередження природного багатства демонструє значну диференціацію в концентрації природного багатства в регіональному розрізі. До регіонів з найвищим просторовим зосередженням природного потенціалу (понад 3 млн грн/км²) належить Дніпро (3,84 млн); з показником від 2 млн до 3 млн – Київська (2,98 млн), Львівська (2,61 млн), Закарпатська (2,52 млн), Чернівецька (2,51 млн) області; з середніми показниками – Харківська (1,56 млн), Полтавська (1,46 млн), Одеська (1,12 млн), Житомирська (1,09 млн), Запорізька (1,01 млн), Вінницька (1,03 млн), Івано-Франківська (1,85 млн), Рівненська (1,23 млн), Волинська (1,05 млн), Тернопільська (1,42 млн); до областей з найнижчими показниками віднесено Чернігівську (0,88), Сумську (0,93), Хмельницьку (0,97), Кіровоградську (0,71), Миколаївську (0,67), Черкаську (0,7) і Херсонську (0,44).

Національне багатство України – земля як унікальний ресурс, працює на державу малоефективно. Землю не можна трактувати як товар і застосовувати ортодоксальні закони ринкових відносин. Земля це невідновлюваний ресурс, що водночас має високу ментальну цінність для нації. У ставленні до природи українцям властивий пантеїзм, тому варто орієнтуватись у просторовому розвитку на екологізацію людської діяльності, а формування простору держави має здійснюватись на екологічному пріоритеті й гармонізації взаємодій усіх просторових підсистем суспільства, розкритті унікальності природно-ландшафтних умов.

5. *Інституційно-правові процеси й умови розвитку.* Політика кожної держави реалізується в напрямі покращення й розвитку: безпеки; базових цінностей; економічних інтересів; гуманітарної сфери;

екологічної ситуації. Важливими є: адміністративний устрій; міжнародне право; системи національного права, в т.ч. з просторового планування й розвитку. Правове поле містобудівної діяльності України складається з майже ста законодавчих актів. У зв'язку з продовженням реформи децентралізації впроваджуються законодавчі інновації (передача органам місцевого самоврядування належного обсягу повноважень у сфері управління ресурсами; розширення повноважень у сфері просторового планування територій тощо). В цілому інституційне середовище та реалізація адміністративно-правової політики в Україні становить доволі складну, розгалужену, подекуди суперечливу багаторівневу систему. З одного боку, вона характеризується єдиним загальним спрямуванням за функціональною ознакою, а з другого, – розподіляється з урахуванням специфіки її складових на окремі сфери з визначенням певного суб'єкта господарювання, власності та регулювання, функціональні повноваження кожного з яких інколи дублюють одне одного.

6. *Розселення й просторове розпланування України:* геополітичне розміщення в надсистемі; міське й сільське розселення; система доріг і комунікацій. Просторове розпланування покликане систематизувати процес у державі, визначити пріоритети її розвитку, а також дозволяє усе це відобразити на картах і затвердити офіційно матеріали. Просторове розпланування – не лише територіальний документ, йдеться про план розвитку держави, нанесений на територію: він повинен бути тісно пов'язаний зі стратегічним плануванням розвитку та просторовою політикою щодо міст, регіонів тощо.

Більшість міських поселень України втратила свої містоутворюючі функції і веде пошук нових шляхів (функцій, обов'язків, повноважень) просторового розвитку. Окремі міста досягли порогу своїх можливостей, стагнують або й деградують. У державі не вироблена єдина урбаністична політика розвитку міст і міського розселення, не сприймаються ідеї нового урбанізму. Динамічне зростання житлового будівництва у великих містах України, зумовлене прагненням отримати швидкий прибуток, породжує збільшення хаотичності й невпорядкованості простору із-за ігнорування генпланів населених пунктів та містобудівного законодавства в цілому. Відбувається неконтрольоване розповзання міст, гомогенізується їх образ, посилюється відчуження мешканців від середовища. Для обґрунтування ефективною просторовою політикою у містах важливою є політика держави щодо розвитку інфраструктури й транспорту (реалізація великих інфраструктурних проектів) та ефективна регіональна політика.

7. *Технологічно-інноваційні процеси і чинники:* інформаційні мережі держави; інфраструктура розвитку; оцифрування різних сторін життя людини. Інноваційний чинник у процесах просторового розвитку держави скеровує економіку й соціальну сферу від ресурсної до інноваційної, дає поштовх розвитку людського й суспільного капіталів, що пов'язані зі знаннями, інформацією, технологіями, ідеями, здібностями тощо. В Україні збереглися центри наукових досліджень і нових технологій, які продукують винаходи й інновації. Проте ці пропозиції не з'являються на ринку у вигляді нових продуктів і процесів, на сьогодні вони недостатньо впливають на процеси в державі. На здатність українців пропонувати нові ідеї та їх креативність і підприємливість вказує внесок наших співвітчизників у світову науку й технології, наявність у державі великої кількості ІТ-компаній, які працюють на світові фірми. Загалом в українській ІТ-індустрії нині працює приблизно 200 тис. фахівців; внесок ІТ в економіку країни складає 4% ВВП України проти 0,8% 2012 р. Відбувається розвиток базової інфраструктури, зокрема швидкісного зв'язку, впровадження цифрових технологій в усі сфери життєобслуговування населення, покращення доступу до використання інформаційних технологій.

Розуміння ролі інновацій, технологій, креативності та людського потенціалу розкриває нові шляхи ефективного розвитку держави, кардинально змінює траєкторії руху. Потрібно зберегти, розвинути і сконцентрувати в конкретних місцях таланти, енергію та людський капітал України. Оптимальним за таких умов вважається меритоцентричний підхід, який дозволяє максимально включати такі характеристики й процеси у вітчизняну просторову політику, державне управління, інформаційну сферу.

Узагальнено *оцінку стану (втрат, конфліктів і невідповідностей) національного простору*. Недостатня ефективність систем зумовлена переважно нераціональним використанням потенціалу простору та втратами ресурсів (праці, енергії, матеріалів, інформації, часу). Для специфіки містобудівних задач доцільно використовувати виміри простору та основні його компоненти. Основна ідея побудови

таблиці втрат і конфліктів полягає у застосуванні алгоритмізованих процедур формування переліку їх можливих джерел і причин, а також шкали оцінки розмірів втрат. Втрати потенціалу й конфлікти можуть виникати у кожному вимірі національного простору. Кожен із них включає набір складових, які стосуються кількісних показників виміру, його якісних властивостей, а також рівня використання наявних можливостей.

Аналіз розривів у рівнях зайнятості й доходів населення, інтенсивності трудових міграцій, депопуляції міського й сільського населення, його старіння підтверджує: найменші загрози, як правило, характерні для столиці, а також регіонів, які перебувають на стадії високоіндустріального розвитку, – Дніпропетровська, Запорізька та Харківська області; найбільші загрози – для Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької областей, що перебувають у стані низькоіндустріального розвитку. Щодо гостроти демографічних проблем і конфліктів найменші загрози властиві Києву, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській та Рівненській областям, а найбільші – Кіровоградській, Полтавській, Сумській, Черкаській, Чернігівській, Донецькій і Луганській областям. Полюсом комплексних позитивних процесів є лише столиця Київ.

Поряд із оцінкою окремих складових простору важливо оцінити його стан загалом як системи. Відповідно до теорії оцінювання виділяються три елементи: об'єкт (національний простір); суб'єкт (експерти); база оцінки (інформація). Ці складові взаємодіють між собою. Для оцінки проблем і конфліктів у просторі держави використано експертні й соціологічні методи. Виділено два рейтингові методи: в абсолютній і порівняльній формах. При цьому параметри вагомості показників якості відіграють важливу роль в оцінці впливу на кінцевий результат. При експертному визначенні параметрів вагомості проблем і конфліктів використано методи рангів (переваг) і порівняння (парним і послідовним зіставленням). Оцінка проводилась за 10-бальною шкалою, результати подано в табл. 2.

Таблиця 2

Причини проблем, конфліктів і невідповідностей у просторі України

Вимір	Причини конфліктів і невідповідностей	Вагомість для держави
L	Невідповідний рівень задоволення потреб місцевих мешканців	3
	Конфлікт інтересів потенційних інвесторів	3
	Недостатній рівень професіоналізму керівників	5
F	Низька якість транспортного сполучення, операцій імпорту-експорту, інформаційних обмінів	2
	Рівень функціональної достатності (ділової, побутової, культурної тощо)	2
	Адекватність цілей і засобів, достатність і узгодженість взаємодій	3

U	Політико-правова атмосфера	7
	Рациональність використання природних особливостей та ресурсів	6
	Дотримання законодавства, нормативів і обмежень	8
G	Ефективність використання геополітичного положення	4
	Недоліки розпланування	3
	Ефективність використання території	5
T	Нераціональний вибір стратегії розвитку	6
	Нераціональні рішення щодо деградованих об'єктів і зон	2
	Необґрунтована тривалість функціонування об'єктів	3
LF	Недосконалість функціональної структури	4
	Реалізація функціональних потреб людей	6
	Рівень фахового забезпечення проектування й управління	5
LU	Адекватність оцінки наявного потенціалу в обґрунтованні рішень	5
	Дотримання вимог щодо умов життєдіяльності (побут, транспорт, інформація)	6
	Рівень ризиків для інвестора (політичні, соціальні, містобудівні)	4
LG	Масштаб нового будівництва (відсутність системної політики)	5
	Розташування житлових і виробничих об'єктів	4
	Рациональність мережі громадського транспорту	7
LT	Динаміка чисельності населення	9
	Стан історичного середовища та дотримання традицій	8
	Обґрунтованість містобудівних рішень щодо перспективного розвитку	4
LFU	Ефективність функціонального використання місцевих умов	6
	Рівень функціонального інформування людей	3
	Невідповідність соціальної корисності функцій та шкідливих наслідків	4
LFG	Неефективне зонування функцій на території	5
	Нераціональна організація переміщення людей	4
	Конфліктність і дисбаланс зв'язків міст з оточенням	6
LFT	Непропорційність розвитку функціональної діяльності	4
	Відставання розвитку інфраструктури	6
	Часова неузгодженість функцій діяльності людей	7
LUG	Порушення вимог життєдіяльності людей у певних зонах	4
	Недосконалість інфраструктури пасажироперевезень	5
	Неефективне використання транзитного потенціалу	7
LUT	Неефективне використання природного потенціалу	6
	Неконтрольовані зміни умов життєдіяльності	5
	Нестабільність умов для інвестування	4
LGT	Неврахування змін щільності населення	4
	Пропускна здатність транспортної мережі	4
	Неузгодженість у часі розвитку планувальної структури	6
LFUG	Врахування особливостей міст у функціональній структурі	3
	Обґрунтованість пріоритетів розвитку	4
	Рациональність розподілу ресурсів на розвиток окремих зон	6
LFUT	Оцінка просторового потенціалу розвитку	8
	Адекватність оцінки тенденцій	8
LUGT	Неефективний моніторинг природних і екологічних процесів	7
	Недооцінка потенціалу наявної історико-архітектурної спадщини	6
LFGT	Недосконалість функціональної організації території	8
	Конфліктність відносин міст із прилеглими територіями	6
LFUGT	Ефективність функціонального використання наявного потенціалу	8
	Рівень перспективної активності та адаптації характеристик	7
	Рівень утилізації та переробки відходів	7

Меритоцентричний підхід, концептуальні засади та методичні рекомендації просторового розвитку України. Концепція просторового розвитку України передбачає обґрунтування основних ідей, принципів і макрохарактеристик, містить в основі модель просторової гармонізації і розвитку держави з використанням меритоцентричного підходу. Важ-

ливою складовою концепції є розкриття та врахування властивостей простору: функціональності, ергатичності, циклічності розвитку, унікальності, динамічності, синергетичності та нерівномірності росту.

Держава, її простір – це передусім функціональна система, і розвиток доцільно орієнтувати на

підвищення ефективності виконання функцій (зовнішніх і внутрішніх), а в центр концепції слід закласти потреби людини й суспільства та цінностей. Задоволення потреб спільноти вважаємо основним вектором просторового розвитку. Маючи багаторівневий характер, потреби володіють властивостями: 1) відтворення – їх задоволення на певному відтинку часу не означає їх не появу в майбутньому; 2) циклічності – проявляються в періодичності; 3) спонукальності – виступають як збудник діяльності; 4) індивідуалізованості для індивіда або суспільної групи. Потреби можуть бути: реальні й віртуальні; коротко-, довготермінові чи постійні (залежно від часу прояву); можуть залежати від економічно-фінансових, організаційно-управлінських, містобудівних засобів і коштів реалізації.

Конкретизуємо деякі з пріоритетних напрямів розвитку: збільшення відкритості просторової структури держави на оточення та узгоджений розвиток, що обумовлюється геополітичним розташуванням України; співставлення моно- і поліфункціональної концепції розвитку передбачає розширення і гнучкість функцій; розбудову промислових об'єктів і виробничої інфраструктури шляхом збереження передових галузей і перепрофілювання неефективних виробництв. Здійснюючи пошук пріоритетних напрямів просторового розвитку, необхідно спрогнозувати динаміку змін при сценарії урбанізації чи дезурбанізації держави. Майбутнє повинно пов'язуватися з активізацією процесу урбанізації, поширенням міського способу життя та підтриманням розвитку малих міст і селищ.

Концепція просторового розвитку України на засадах меритоцентричності потребує обґрунтування *інтегральних принципів розвитку*. Виділяємо принципи єдності, гармонійності й індивідуальності. *Принцип єдності* пов'язується з функцією транзитності та зміненням внутрісистемних зв'язків. Упродовж всієї історії держави взаємодії не характеризувалися єдністю, на що впливала специфіка умов (передусім політичних) і ресурсів. *Принцип єдності* реалізує вимогу динамізації простору, розбудови транспортних, інженерних та інформаційних комунікацій. *Принцип індивідуальності* є незмінним для всієї історії України та розвитку регіонів і окремих підсистем; підкреслюється унікальністю простору регіонів та агломерацій, наявністю місцевих відмінностей у ментальності. *Принцип гармонійності* не є властивим для України та її просторової структури як системи в цілому. Взаємодія регіонів характеризується загостреними соціально-економічними й екологічними проблемами, незбалансованістю векторів розвитку. Цей принцип базується на засадах інтегрованого розвитку центру та «периферії», забезпечення

збалансованих зв'язків між територіальними системами різних рівнів. Методологічною основою тут служить ідея децентралізації, характерними ознаками якої є: забезпечення порівняльних умов життя в усіх часткових просторах; утримання й забезпечення природних екологічних умов проживання; сталий розвиток і забезпечення умов для саморозвитку.

Макрохарактеристики, які мають бути обґрунтовані при окресленні перспектив просторового розвитку держави, повинні включати функціональність, щільність, динамічність простору, розвинутість структури. Повинні бути обґрунтовані критерії оцінки варіантів, головними з яких мають стати: корисність пропозиції, економічність, безпечність для людей і середовища, тривалість реалізації. Основний вектор і пріоритетні напрями, інтегральні принципи організації і просторового розвитку держави разом із множиною макрохарактеристик простору дозволяють реалізувати меритоцентричну модель просторового розвитку щодо України. Вона дозволяє обґрунтувати конкретні проектні рішення. Виділимо окремі з пропозицій:

1. *Посилення цілісності* просторової системи, що охоплює як розселення, так і функціонально-планувальну структуру території, включає інтеграцію її рекреаційних, аграрних та інших функцій. В Україні збережена практика радянського періоду розподілу території на зони різного функціонального змісту. Пропонований авторами підхід полягає в зміцненні цілісності просторової структури і збільшення поліфункціональності використання територій. У соціальному аспекті таке зближення дозволить вирішити значну кількість проблем сільської місцевості, повернути до активного життя більш віддалені поселення, що нині деградуєть.

Розбудова внутрі державного планувального каркасу простору на основі міжнародних транспортних коридорів. Генеральною схемою передбачено розвиток транспортних коридорів, які інтегровані в європейську мережу ТІН: 3-й, 5-й та 9-й Критські, «Балтійське – Чорне море», «Європа–Азія», «Північ–Південь» та Євразійський. У процесі моніторингу реалізації Генсхеми обґрунтована необхідність розбудови нового автомобільного транспортного коридору «25 меридіан», який забезпечить сполучення Балтійського й Балканського регіонів в обхід гірських територій Карпат. Потребує реорганізації внутрідержавна автомобільна мережа, а також система магістральних залізниць, зокрема: будівництво залізничної євроколії в напрямку з Польщі в Румунію, в обхід Карпатських гір територіями областей західного регіону України; створення швидкісного сполучення Одеської області з Румунією та будівництво мостового переходу через Дністровський лиман, реконструкція й розвиток

автомагістралі Одеса – Рені. У новій Генсхемі необхідно передбачити розвиток портової інфраструктури.

На території держави співіснують різні типи функціональних районів, тож процес просторового планування повинен враховувати усі існуючі багатфункціональні зв'язки. При розробленні Генеральної схеми необхідно виділити межі основних функціональних типів регіонів (Азово-Чорноморське узбережжя, Українські Карпати, прикордонні регіони, зони впливу міжнародних транспортних коридорів, міські агломерації тощо) й визначити концептуальні напрями їх подальшого розвитку як полюсів росту. Важливим завданням є узгодження лінійних елементів планувального каркасу з системою полюсів зростання. Просторовий розвиток транскордонних територій і зон транспортних коридорів має враховувати пропозиції розташування логістичних центрів та індустріальних парків. Аналіз акваторій Чорного й Азовського морів – можливість виділити функціональні типи ефективного використання цих акваторій (природоохоронне, видобування корисних копалин, транспортні комунікації тощо) та прибережних територій Чорного й Азовського морів. Головним для ефективного просторового розвитку держави є забезпечення соціально-політичної цілісності України.

2. *Відношення до урбанізації та формування урбаністичної політики в державі* і її агломерація набуває особливого значення. Реформи, що відбуваються в суспільстві, окреслюють новий напрям розвитку міського розселення – як «перезапуск» міського зростання на принципах, що були вкорінені в десоціалізмі. Цей принцип протиставляється тенденціям концентрації (стягування) населення у великі міста, що знищує інші форми розселення, зокрема сільську й малі міста як центри їх обслуговування. В умовах децентралізації ці форми розселення можуть отримати нові перспективи, наприклад, виробництво екологічних продуктів як альтернатива новим агрохолдингам та для розвитку нових форм рекреації. Відродиться село – розвинуться малі міста. Інтенсифікація розвитку малих містечок і селищ міського типу є важливою для України, оскільки саме їх малоурбанізоване середовище найбільше відповідає новим умовам у державі. Збільшення дисперсності структури розселення шляхом розвитку дрібних елементів розселення через перерозподіл ресурсів на їх користь. Склалася ситуація, коли різке відставання в розвитку і деградація малих міських поселень стає фактором, який гальмує процес розвитку території держави в цілому.

Створення полюсів зростання традиційно пов'язано зі стимулюванням економічної діяльності у великих і найбільших містах. Такими полюсами є

не тільки промислові виробництва, а й галузі третього сектора економіки. В основі формування полюсів розвитку: трансформація містоутворюючої бази центрів соціально-економічної активності; реалізація системи заходів щодо перспективного розвитку територій, які нині перебувають у зоні війни, шляхом їх реіндустріалізації, структурної трансформації та модернізації старопромислових регіонів держави; коригування й розвиток систем розселення міжрайонних і внутрішньорайонних рівнів; обґрунтування нової схеми районування території України. Це, а також положення реформи адміністративно-територіального устрою має відображатися в рішеннях Генеральної схеми оптимальним розподілом повноважень, рівнодоступності послуг і з дотриманням вимог людиноцентричності. При обґрунтуванні просторової політики в Україні слід враховувати також: тимчасове вилучення з активної господарської діяльності населення АР Крим та тимчасово непідконтрольних територій; переміщення мігрантів цих територій в інші регіони держави; збільшення зовнішньої міграції, спричиненої політичними й економічними чинниками.

3. *Посилення багатфакторної диференціації просторової структури держави за критеріями ефективності та ролі території в системі розселення з урахуванням специфіки природно-ландшафтних умов, характеру розселення й загосподарювання, а також історико-культурних особливостей.* Пропонується розбудова нових видів і форм господарювання й розширення функціонально-типологічного різноманіття просторових елементів держави. Зокрема, вдосконалення сфери туризму і рекреації на відповідних територіях, насамперед вздовж Азово-Чорноморського узбережжя у зв'язку зі зростанням попиту після анексії Криму. В. Галасюк [21] відносить до найперспективніших в Україні десять індустрій: аграрна техніка й харчова промисловість, інфраструктура, авіакосмічна промисловість, хімічна, виробництво автомобілів, фармацевтика та медицина, IT-технології, «зелені» індустрії, транспорт, туризм. Необхідний розвиток за підтримки й сприяння держави сільського зеленого туризму, створення мережі спеціалізованих об'єктів туристичної інфраструктури, розташованих поблизу національної мережі міжнародних транспортних коридорів туристичних маршрутів та історико-культурних центрів.

4. *Використання просторового потенціалу* пов'язується з завданнями: збільшити просторовий потенціал території та ефективність його використання; систематизувати проблеми й вилучити ті, що штучно привнесені й самоліквідуються з часом. Окреме місце посідає розвиток інженерної інфраструктури, альтернативних джерел енергозабезпечення (біоресурси, вітрова й сонячна енергія), а

також використання додаткових потужностей атомних електростанцій, розвиток власних родовищ нафти й природного газу на шельфі Чорного моря, розвиток енергоощадних технологій. Динамічний розвиток отримає соціальна інфраструктура з урахуванням трансформації попиту населення на послуги й об'єкти соціальної інфраструктури, що зумовлено стрімким розвитком інформаційних технологій та формуванням нових цінностей у суспільстві. Особливої уваги вимагає усунення регіональних диспропорцій у доступі населення до послуг.

Просторовий потенціал України пов'язується з земельними ресурсами. Нині відбувається трансформація структури земель. Йдеться про істотне зростання площі земель населених пунктів, насамперед сільських. За пострадянський період площа сіл збільшилася майже на 300 тис. га, тоді як площа міст – лише на 100 тис. га. Зростання площі сільських населених пунктів за умови одночасного демографічного спаду потребує дослідження причин виникнення цього явища в окремих регіонах. Це зумовлює необхідність актуалізації картографічної основи України з виділенням окремих категорій земель за основним цільовим використанням, істотної зміни структури використання території держави з наближенням її до європейських параметрів. Щодо земельної складової й ринку землі та відображення цього питання в просторовій політиці й Генеральній схемі України передусім слід здійснити: інвентаризацію земель в Україні; визначити структуру землегосподарування для забезпечення продовольчої та інших видів безпеки держави; структуру суб'єктів земельного господарства (агрохолдинги, фермери).

5. *Збереження природного комплексу держави.* Екологічна складова в новій Генсхемі включає впровадження принципів ландшафтного планування й екологічно орієнтованих планувальних рішень. Це особливо актуально для України у зв'язку з територією відчуження, що утворена внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції 1986 року. Генеральною схемою передбачалося формування системи ландшафтно-рекреаційних територій шляхом встановлення юридичних меж існуючих парків і особливого режиму використання й забудови міжпаркових територій; створення і благоустрій парків у нових районах міста з доведенням їх загальної площі до нормативного показника. Зменшення шкідливих викидів в Україні пов'язане з зупинкою багатьох промислових підприємств, а відтак і зниженням частки вантажного транспорту, масовим заміщенням застарілих легкових автомобілів. Тенденція зростання шкідливих викидів автотранспорту очевидна внаслідок значного підвищення рівня автомобілізації.

На рівні Генсхеми повинні бути закладені рішення системного характеру – стратегії охорони природи, формування природного каркасу держави, виділення режимів природоохоронних територій тощо. Положення, закладені в Генсхемі держави, повинні переноситись на рівень областей (Схеми територіального планування адміністративних областей). Проте найважливішим рівнем на сьогодні стають територіальні громади, адже саме вони приймають рішення стосовно діяльності та подій на їх території. Охорона природи пов'язується з фінансовими витратами, і цей аспект також має відобразитись на всіх рівнях просторового планування з урахуванням власних завдань. Це дозволить уникнути конфліктних ситуацій та забезпечить розвиток держави по ефективній траєкторії.

Висновки

1. Обґрунтовано меритоцентричну модель та зміни в методологічній інструментарії просторового розвитку держави, що передбачає поглиблений аналіз новітніх умов, процесів і явищ на різних рівнях: світоглядних трансформацій, соціоментальних та духовних процесів, господарської діяльності, потреб і цінностей людей, адміністративно-правових змін і умов розвитку, систем розселення й просторового розпланування, інноваційних процесів. Не відкидаючи аналізу офіційної статистичної інформації та традиційних показників і характеристик, особливу увагу приділено чинникам і характеристикам, які сьогодні підвищують свій вплив в обґрунтуванні рішень. Пропонований меритоцентричний підхід зміщує акцент на дослідження й оцінку процесів у державі, якісних характеристик її простору, просторових трансформацій, виводячи на чільне місце знання, цінності, людський потенціал, креативність, технології та інформацію.

2. Використовуючи меритоцентричну модель, оцінено просторову ситуацію в державі, виклики і загрози, а також визначено шляхи її просторової організації й розвитку. Обґрунтовано інтегральні властивості простору: функціональність, ергатичність, унікальність, динамічність, циклічність процесів, синергетичність і нерівномірності розвитку. Встановлено критерії оцінки просторової ситуації та змін у просторі – комфортність, ефективність, екологічність. Окреслено основні умови й обмеження, які визначають режими розвитку окремих територій, зокрема: обмеженість ресурсів, особливості розташування тощо.

3. Сформульовані власне бачення просторового майбутнього України. Просторову організацію міст, регіонів і держави визначає об'єктивний набір чинників (політичних, природно-ландшафтних, економічних, соціальних, релігійно-світоглядних та ін.) та

вимоги безпечності, ефективності, комфортності, екологічності, естетичності. На практиці маємо принципово різні міста й системи міського розселення. На думку авторів, значна частина цього явища обумовлена нематеріальним в архітектурі та просторі міст. Однією з ключових ідей меритокентризму є розвиток держави через розкриття унікальності (єдині у своєму роді, виняткові, рідкісні) властивостей простору.

4. Просторовий розвиток України має базуватися на формуванні збалансованої за ієрархічним принципом мережі полюсів зростання, здатної стимулювати й підтримувати соціально-економічний розвиток територій усіх рівнів. Оптимізація просторової організації суспільства повинна здійснюватися і шляхом збільшення кількості динамічних елементів, і за рахунок поліпшення їх якісних характеристик. Це стосується передусім набуття полюсами розвитку міжрегіональних і метрополітарних ознак, а також важливих для суспільного розвитку функцій, зокрема тих, які забезпечують взаємодію з глобальною системою; посилення чинника інноваційної діяльності у формуванні полюсів просторового розвитку.

5. Обґрунтовані концептуальні положення просторового розвитку України (ідеї, принципи й макрохарактеристики) дозволили запропонувати конкретні практичні пропозиції: резервування територій для містобудівних потреб розвитку; розбудови транспортної мережі як ієрархічної системи; розвиток інженерної інфраструктури та об'єктів життєзабезпечення; розміщення нових об'єктів у складеній просторовій структурі держави; збереження природного комплексу й історичного середовища тощо.

Література

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи: перекл. О. Фешиовець. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
2. Габрель М.М. Просторова організація містобудівних систем. НАН України, Ін-т регіональних досліджень НАН України. – К.: Видавничий дім А.С.С., 2004. – 400 с.
3. Генеральна схема планування території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dipromisto.gov.ua/index.php?categoryid=67>
<https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/city-build/materiali-generalnoyi-shemi-planuvannya-teritoriyi-ukrayini/>
4. Гнатюк О.М. Територіальні закономірності змін адміністративного устрою України / Гнатюк О.М., Мельничук А.Л. // Український географічний журнал. – 2020. – Вип. 3(111). – С. 46–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2020.03.046>
5. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. – К.: Будівельник, 1991. – 184 с.
6. Дьомін М.М. Метрополії Лодзі та Львова: особливості формування і розвитку / Дьомін М.М., Маришал Т., Габрель М.М. // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА, 2020. – № 56, С. 174–203. URL:

- http://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/01/2020/56/zbirnik_56_2020.pdf
7. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту: переклад та розмноження за сприяння проекту «Інноваційні регіони СЕМАТ (GTZ, Німеччина)», 2007. – 40 с. URL: <https://rm.coe.int/168070018e>
  8. Мазур А. Просторові аспекти розвитку регіональних економічних систем / Мазур А., Мазур С. // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. – 2014. – Вип. 1. – С. 26–32.
  9. Науменко О.М. Меритократія як механізм формування політико-управлінської еліти України [Електронний ресурс] // Сучасна наука XXI ст.: зб. матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., К., 2013, 17–19 черв. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/18916>
  10. Ноосферне мислення Вернадського [Електронний ресурс] // ZN,UA. – 2013. – Вип. 10. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/personalities/noosferne-mislennya-vernadskogo-.html>
  11. Нудельман В. Вдосконалення адміністративно-територіального устрою України // Регіональна економіка. – 2001. – № 3. – С. 126–130.
  12. Пleshановська А.М. Реконструктивна діяльність як умова стійкого розвитку великого міста // Досвід та перспективи розвитку міст України. – 2011. – Вип. 20. – С. 44–54.
  13. Порядок розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації: Постанова Кабінету Міністрів України № 926 [Електронний ресурс]. – К.: КМУ, 2021. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021>
  14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань землеустрою: Закон України: чинний [зі змінами від 27.05.2021] [Електронний ресурс]. – К.: КМУ, 2020. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>
  15. Про Генеральну схему планування території України: Закон України: чинний [зі змінами від 16.10.2012] [Електронний ресурс] // Відомості ВРУ, 2002. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text>
  16. Свєрєда З. Десять правил бізнесу від А. Шептицького // День. – 2015. – № 154. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/10-pravyl-biznesu-vid-andreya-sheptyckogo>
  17. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін [за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої]. – К.: Фенікс, 2017. – 438 с. – Режим доступу: http://www.geokyiv.org/pdf/Urban_Ukraine.pdf
  18. Bell D. On meritocracy and equality // National Affairs. Public Interest. – 1972. – Vol. 29. – Pp. 29–68.
  19. Firman T. Multi local-government under Indonesia's decentralization reform: The case of Kartamantul (The Greater Yogyakarta) // Habitat International. – 2010. – № 34(4). – Pp. 400–405. – Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0197397509000939?via%3Dihub>
  20. Daly H. Economics in a Full World. // Great Transition Initiative. – 2015, June. – Режим доступу: <https://greattransition.org/publication/economics-for-a-full-world>
  21. Halasiuk V. Theoretical and applied aspects of restructuring the national economy of Ukraine. Economics. Ecology. Socium, – 2019. – Vol. 1(3). – Pp. 75–82. – Режим доступу: <https://ees-journal.com/index.php/journal/article/view/97/60>
  22. Imbroscio D. Urban Policy as Meritocracy: A Critique // Journal of Urban Affairs. – 2016. – Vol. 38(1). – Pp. 79–104.

23. Jacobs J. *The Death and Life of Great American Cities*. New York, 1992. – Режим доступу: <http://www.petkovstudio.com/bg/wp-content/uploads/2017/03/The-Death-and-Life-of-Great-American-Cities-Jane-Jacobs-Complete-book.pdf>

24. Kenneth P.T. *Meritocracy and Elitism in a Global City: Ideological Shifts in Singapore*. *International Political Science Review // Revue internationale de science politique*. – 2008. – Vol. 29(1). – Pp. 7–27. – Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/20445123>

25. Knight R.V. *Knowledge-based Development: Policy and Planning Implications for Cities // Urban Studies*. – 1995. – Vol. 32. – Pp. 225–260. DOI: <https://doi.org/10.1080/00420989550013068>

26. Max Weber. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, [First published Fri Aug 24, 2007; substantive revision Mon Nov 27, 2017]. – Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/weber/>

27. Neugebauer C. *Urban Renewal Planning in German Cities – A Governance Analysis // Економічна та соціальна географія [за ред.: К.Мезенцев, О.Гнатюк]*. – 2021. – № 85. – Pp. 24–37. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2021.85>

28. Parsons T. *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives // Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1966*. – Pp. 5–29.

29. Pettit H. *Hopeful City: Meritocracy and Affect in Global Cairo // International Journal of Urban and Regional Research*. – 2018. – Vol. 42(6). – Pp. 1048–1063. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12695>

30. Reinert E. *How Rich Countries Got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor*. London: Constable & Robinson Ltd., 2007. – 398 p.

31. Rondinelli D.A. *Analysing Decentralization Policies in Developing Countries: a Political-Economy Framework // Rondinelli D.A., McCullough J.S. & Johnson R.W. – D.C., Washington, USA. – 2008*. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1989.tb00340.x>

32. Seymour R. *Otonomi daerah: Indonesia's decentralisation experiment // Seymour R., & Turner S. // New Zealand Journal of Asian Studies*. – 2002. – № 4. – Pp. 33–51. – Режим доступу: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.628.170&rep=rep1&type=pdf>

33. Scholvin S. *Geopolitics an Overview of Concepts and Empirical Examples from International Relations // German Institute of Global and Area Studies*. – 2016, April. Режим доступу: <https://www.files.ethz.ch/isn/196701/wp91-Geopolitics.pdf>

34. Schumpeter J.A. *Economic development theory. Capitalism, Socialism and Democracy*. London and New York: George Allen & Unwin (Publishers) Ltd, 1976. – Режим доступу: https://eet.pixel-online.org/files/etranslation/original/Schumpeter_Capitalism_Socialism_and_Democracy.pdf

35. Toffler E. *The Third Wave*. New York: Morrow. 1980. – 544 p.

36. Toynbee A. *A Study of History. [A Review by F.Neilson] // The American Journal of Economics & Sociology*. – 1955. – Vol. 14. – Pp. 1–77.

37. Wilson M. I., Corey K. E. *The alert model: a planning-practice process for knowledge-based urban and regional development. Knowledge-Based Urban Development: Planning and Applications in the Information Era // Wilson M. I., Corey K.E. // IGI Global Scholarly Journals*. – 2008. – Режим доступу: <https://www.igi-global.com/viewtitlesample.aspx?id=25486>

38. Young M. *The rise of the meritocracy, 1870–2033: An essay on education and inequality*. London, 1958. – Режим доступу: https://kuangaliablog.files.wordpress.com/2017/04/michael_young_the_rise_of_the_meritocracy_classbookfi.pdf

References

1. Bzhezins'kyy, Z. (2000). *Velyka shakhivnytsya. Amerykans'ka pershist' ta yiyi stratehichni imperatyvy*. Ivano-Frankivsk, Lileya-NV. [in Ukrainian]
2. Habrel, M.M. (2004). *Prostorova orhanizatsiya mistobudivnykh system*. Kyiv, A.S.S. [in Ukrainian]
3. Heneral'na skhema planuvannya terytoriyi Ukrayiny. URL: <http://dipromisto.gov.ua/index.php?categoryid=67>
<https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/city-build/materiali-generalnoyi-shemi-planuvannya-teritoriyi-ukrayini/> [in Ukrainian]
4. Hnatyuk, O.M., Melnychuk, A.L. (2020). Terytorial'ni zakonmirnosti zmin administratyvnoho ustroyu Ukrayiny. *Ukrayins'kyy heohrafichnyy zhurnal*, 3(111), 46–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2020.03.046> [in Ukrainian]
5. D'omin, N.M. (1991). *Upravleniye razvitiyem gradostroitel'nykh sistem*. Kyiv, Budivelnik. [in Russian]
6. D'omin, M.M., Marshal, T., Habrel, M.M. (2020). Metropoliyi Lodzi ta L'vova: osoblyvosti formuvannya i rozvytku. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya*, 56, 174–203. URL: http://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/01/2020/56/zbirnik_56_2020.pdf [in Ukrainian]
7. Kerivni pryntsyipy staloho prostorovoho rozvytku Yevropeys'koho kontyentu: pereklad ta rozmnozheniya za spryannya proektu «Innovatsiyni rehiony SEMAT (GTZ, Nimechchyna)». (2007). URL: <https://rm.coe.int/168070018e> [in Ukrainian]
8. Mazur, A., Mazur, S. (2014). Prostorovi aspekty rozvytku rehional'nykh ekonomichnykh system. *Zbirnyk naukovykh prats' Vinnyts'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, 1, 26–32. [in Ukrainian]
9. Naumenko, O.M. (2013). Merytokratiya yak mekhanizm formuvannya polityko-upravlins'koyi elity Ukrayiny. *Suchasna nauka XXI st.*, 17–19.06. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/18916> [in Ukrainian]
10. Noosferne myslennya Vernadsk'oho. (2013). *ZN.UA*, 10. URL: <https://zn.ua/ukr/personalities/noosferne-mislennya-vernadskogo.html> [in Ukrainian]
11. Nudelman, V. (2001). Vdoskonalennya administratyvno-terytorial'noho ustroyu Ukrayiny. *Rehional'na ekonomika*, 3, 126–130. [in Ukrainian]
12. Plyeshkanovska, A. (2011). Rekonstruktyvna diyal'nist' yak umova stiykoho rozvytku velykoho mista. *Dosvid ta perspektyvy rozvytku mist Ukrayiny*, 20, 44–54. [in Ukrainian]
13. *Poryadok rozroblennya, onovlennya, vnesennya zmin ta zatverdzhennya mistobudivnoyi dokumentatsiyi*. (2021). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
14. *Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny z pytan' zemleustroyu*. (2020). Zakon Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> [in Ukrainian]
15. Pro Heneral'nu skhemu planuvannya terytoriyi Ukrayiny. (2002). Zakon Ukrayiny. *Vidomosti VRU*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text> [in Ukrainian]
16. Svereda, Z. (2015). Desyat' pravyl biznesu vid A. Sheptyts'koho. *Den'*, 154, 28.08. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/10-pravyl-biznesu-vid-andreya-sheptyckogo> [in Ukrainian]

17. Urbanistychna Ukrayina: v epitsentri prostorovykh zmin. (2017). Kyiv, Feniks. URL: http://www.geokyiv.org/pdf/Urban_Ukraine.pdf [in Ukrainian]
18. Bell, D. (1972). On meritocracy and equality. *National Affairs. Public Interest*, 29, 29–68.
19. Firman, T. (2010). Multi local-government under Indonesia's decentralization reform: The case of Kartamantul (The Greater Yogyakarta). *Habitat International*, 34(4), 400–405. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0197397509000939?via%3Dihub>
20. Daly, H. (2015). Economics in a Full World. *Great Transition Initiative*. URL: <https://greattransition.org/publication/economics-for-a-full-world>
21. Halasiuk, V. (2019). Theoretical and applied aspects of restructuring the national economy of Ukraine. *Economics. Ecology. Socium*, 1(3), 75–82. URL: <https://ees-journal.com/index.php/journal/article/view/97/60>
22. Imbroscio, D. (2016). Urban Policy as Meritocracy: A Critique. *Journal of Urban Affairs*, 38(1), 79–104.
23. Jacobs, J. (1992). *The Death and Life of Great American Cities*. New York. URL: <http://www.petkovstudio.com/bg/wp-content/uploads/2017/03/The-Death-and-Life-of-Great-American-Cities-Jane-Jacobs-Complete-book.pdf>
24. Kenneth, P.T. (2008). Meritocracy and Elitism in a Global City: Ideological Shifts in Singapore. *International Political Science Review. Revue internationale de science politique*, 29(1), 7–27. URL: <https://www.jstor.org/stable/20445123>
25. Knight, R.V. (1995). Knowledge-based Development: Policy and Planning Implications for Cities. *Urban Studies*, 32, 225–260. DOI: <https://doi.org/10.1080/00420989550013068>
26. Max Weber. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/weber/>
27. Neugebauer, C. (2021). Urban Renewal Planning in German Cities – A Governance Analysis. *Ekonomichna ta sotsial'na heohrafiya*, 85, 24–37. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2021.85>
28. Parsons, T. (1966). *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 5–29.
29. Pettit, H. (2018). Hopeful City: Meritocracy and Affect in Global Cairo. *International Journal of Urban and Regional Research*, 42(6), 1048–1063. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12695>
30. Reinert, E. (2007). *How Rich Countries Got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor*. London, Constable & Robinson Ltd.
31. Rondinelli, D.A., McCullough, J.S. & Johnson, R.W. (2008). *Analysing Decentralization Policies in Developing Countries: a Political-Economy Framework*. D.C., Washington, USA. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1989.tb00340.x>
32. Seymour, R., & Turner, S. (2002). Otonomi daerah: Indonesia's decentralisation experiment. *New Zealand Journal of Asian Studies*, 4, 33–51. DOI: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.628.170&rep=rep1&type=pdf>
33. Scholvin, S. (2016). *Geopolitics an Overview of Concepts and Empirical Examples from International Relations*. German Institute of Global and Area Studies. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/196701/wp91-Geopolitics.pdf>
34. Schumpeter, J.A. (1976). *Economic development theory. Capitalism, Socialism and Democracy*. London and New York: George Allen & Unwin Ltd. DOI: https://eet.pixel-online.org/files/etranslation/original/Schumpeter_Capitalism_Socialism_and_Democracy.pdf
35. Toffler, E. (1980). *The Third Wave*. New York, Morrow.
36. Toynbee, A. (1955). *A Study of History. The American Journal of Economics & Sociology*, 14, 1–77.
37. Wilson, M.I., Corey, K.E. (2008). The alert model: a planning-practice process for knowledge-based urban and regional development. *Knowledge-Based Urban Development: Planning and Applications in the Information Era. IGI Global Scholarly Journals*. URL: <https://www.igi-global.com/viewtitlesample.aspx?id=25486>
38. Young, M. (1958). *The rise of the meritocracy, 1870–2033: An essay on education and inequality*. London. URL: https://kuangaliablog.files.wordpress.com/2017/04/michael_young_the_rise_of_the_meritocracy_classbookfi.pdf

Рецензент: доктор архітектури, професор Б.С. Черкес, Інститут архітектури та дизайну НУ «Львівська політехніка», Україна.

Автор: ГАБРЕЛЬ Микола Михайлович
доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри
Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail – mykola.m.habrel@lpnu.ua
ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2514-9165>

Автор: ГАБРЕЛЬ Михайло Миколайович
кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»
E-mail – mykhailo.habrel@ukd.edu.ua
ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9822-6424>

Автор: КОСЬМІЙ Михайло Михайлович
доктор архітектури, доцент, професор кафедри
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»
E-mail – mykhailo.kosmii@ukd.edu.ua
ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4823-5573>

MERITOCENTRIC MODEL OF SPATIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

M. Habrel¹, M. Habrel², M. Kosmii²

¹Lviv Polytechnic National University, Ukraine

²Higher Educational Institution «King Danylo University», Ukraine

The meritocentric model and changes in the methodological tools of the spatial development of the state are substantiated taking into account the in-depth analysis of the latest conditions, processes, and phenomena at different levels: philosophical, socio-mental, spiritual, humanitarian policy, economic activity, meeting the value needs of people, natural resources, administrative and legal processes and conditions of development, resettlement

and spatial planning, and institutional and innovation processes. Without rejecting the analysis of official statistical information and traditional indicators and characteristics, attention is paid to the factors and characteristics that today increase the influence in the justification of decisions. The proposed meritocentric approach includes the analysis of the functional component but shifts the emphasis to research and evaluation of processes in the state, qualitative characteristics of its space, spatial transformations in Ukraine, bringing to the forefront knowledge, values, human potential, creativity, technology, and information.

Using the meritocentric model, the spatial situation, challenges, and threats that arise are assessed, as well as the ways of spatial organization and development of Ukraine are identified. The integral properties of space are substantiated: functionality, ergodicity, uniqueness, dynamism, cyclicity of processes, synergy, and uneven development. The criteria for assessing the spatial situation were established - comfort, efficiency, environmental friendliness, safety. The main conditions and factors of development regimes of separate territories are determined: environmental, economic, social, administrative, etc. The major development regulators - functions, processes, values, norms – are outlined.

The spatial development of Ukraine is formed on a hierarchically balanced network of growth poles, which is able to stimulate and support the socio-economic development of territories of all levels, increase the number of dynamic elements, and improve their quality characteristics. This applies primarily to the acquisition by the development poles of interregional and metropolitan features, as well as functions important for social development that ensure interaction with the global system, and strengthening the factor of innovation in the spatial development of the state.

Substantiated conceptual provisions of the spatial development of Ukraine allowed offering the specific practical proposals: reservation of territories for urban development needs, development of transport network and transport systems, development of engineering infrastructure and life support facilities, tasks of placing new objects in the complex spatial structure of the state, preservation of the natural complex, etc.

Keywords: *General scheme of planning of the territory of Ukraine, meritocentric model, merocracy, spatial organization, spatial potential, spatial development.*